

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER, AVRUPA KONSEYİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'DE YERİNDEN EDİLME SORUNUNA YAKLAŞIMLARI

Ayşe Betül Çelik

Bu yazının ana amacı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki yerinden edilme süreci ve sonrasında yaşanan sorunlara getirilen çözüm önerilerinde Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler'in (BM) oynadığı rolün ve bu konudaki son gelişmelerin irdelenmesidir. Gerek AB'nin gerekse BM'nin bu konuda daha önceki zaman dilimlerinde kine oranla artan etkisi Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabulünden sonraki bir döneme denk geliyor.

Aslında Türkiye'nin "Avrupa Topluluğu"na¹ eklemlenme süreci insan haklarının küreselleşmesiyle paralel biçimde gelişmiştir. Avrupa kuruluşları da halen bu süreçte Türkiye'yi en çok, genelde insan hakları ve özelde kültürel haklar konularında zorluyorlar. AB'nin genelde kültürel hakların sağlanması, özelde de Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılması ve geriye dönüşün hızlandırılması konularındaki teşviki, bu bağlamda öne çıkan temalardır.² AB'nin bu alanlarda Türkiye Hükümeti'ne yaptığı baskılar, Türkiye'nin adaylığının ilan edildiği 11 Aralık 1999'da Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nden sonra arttı. Avrupa Komisyonu, aday ülkelerdeki gelişmelerle ilgili olarak düzenli aralıklarla değerlendirme raporları hazırlıyor. Konseye giden raporlar, aday ülkelerle müzakere sürecinin başlatılması ya da üyelik kriterlerinin diğer aday ülkelere yayılması konusunda temel bir belge niteliği taşıyor.

Bu bağlamda öne çıkan "Kopenhag Kriterleri"nin³ siyasi zorunluluklar kısmı, hukuk devleti ilkesini ve azınlık haklarına saygıyı özellikle vurguluyor. AB'nin Türkiye'nin adaylığının kabulünden önce yaptığı baskılar sonucu, hükümet Güneydoğu'da iyileştirmeler yapılacağı konusunda daha önce de sözler vermişti. Ancak 1990'ların sonuna kadar hükümetin gözünde

- 1 "Avrupa Topluluğu" ifadesiyle sadece Avrupa Birliği'ni (AB) değil Avrupa'nın diğer siyasi ve kültürel oluşumlarını da kastediyorum. AB'nin dışında bu süreçte ortaya çıkan diğer önemli bir aktör de Avrupa Konseyi'dir. Aslında AB'nin aday ülkelere Kopenhag Kriterleri içinde kabul edilmesini şart koyduğu birçok anlaşma, Avrupa Konseyi'nin birer mekanizmasıdır. Bunun dışında, Türkiye'deki yaptırım az olmakla birlikte, diğer Avrupa ülkelerinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) da önemli bir aktördür.
- 2 Yerinden edilme bağlamında Avrupa kuruluşlarının ve Birleşmiş Milletler'in (BM) Türkiye üzerindeki etkisine insan haklarının küreselleşmesi açısından yaklaşan bir çalışma için, bkz. Çelik (2005). Aynı konuda eleştirel bir yaklaşım için, bkz. Ayata ve Yüksek (2005).
- 3 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, AB'nin genişlemesinin merkezi Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler, siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

bölgede değişim, daha çok altyapı yatırımları yapılması (yol, okul yapımı vs.) şeklinde değerlendiriliyordu. Türkiye'nin adaylığının kabulünden sonra ise, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da değişim konusunda kayda değer bir hareketlenme başladı. 2002 yılı sonu itibariyle, Olağanüstü Hâl (OHAL) uygulaması tamamen kaldırıldı.

O tarihten, Türkiye'nin AB üyeliği müzakerelerinin başlaması için yeşil ışık aldığı 16-17 Aralık 2004 tarihindeki AB Konseyi Brüksel Zirvesi'ne kadar olan dönemde AB'nin Türkiye'yi en çok eleştirdiği konular arasında yerinden edilme olgusunun yarattığı sorunlar ve geri dönüş de yer alıyordu. Kararlarına AB'de büyük önem verilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden (AİHM), Ekim 2004'te Türkiye'ye üç konuda uyarı geldi. 5-7 Ekim 2004'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la görüşen AİHM Başkanı Luzius Wildhaber, tamamı geçmişteki ihlallerden kaynaklanan Kıbrıslı Rumların mülkiyet hakkı, köye dönüş-terörle mücadeleden doğan zararların tazmini ve azınlık mülkleri konularında açılan pek çok davadan dolayı AKP hükümetini ciddi sorunların beklediğini söyledi. (*Radikal*, 2004b). 2004'te söz konusu aşamaya nasıl gelindiğini anlamak için, aşağıdaki bölümlerde yerinden edilme sorunu konusunda Avrupa Konseyi, AB ve BM'nin Türkiye'den beklentilerinin nasıl bir gelişim gösterdiği tartışılacak.

1. AVRUPA KONSEYİ'NİN ROLÜ

Yerlerinden edilenlerin geriye dönüşünün etkin biçimde sağlanması konusunda, AB kadar Avrupa Konseyi'nin⁴ de önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Avrupa Konseyi; AB'nin üye aday ülkelerin imzalamasını şart koştuğu ve bireylerin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel haklarını koruma altına alan bir dizi uluslararası anlaşmanın oluşturulmasında rol oynamış en önemli aktördür. Ayrıca, bir Avrupa Konseyi kurumu olan AİHM, bireysel hak ihlallerine ilişkin şikâyetlerde devletin yetersiz kaldığı durumlarda devreye girer. Konsey bazı raporlarıyla belirli konularda kamuoyu yaratılmasında da önemli bir rol oynayabilir. Örneğin, Avrupa Konseyi'nin 25 Haziran 2004'te kabul ettiği "İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu" (European Commission against Racism and Intolerance - ECRI) Üçüncü Türkiye Raporu'nda, Kürtler üzerine de bir bölüm bulunmaktadır. Raporun bu bölümünde özellikle İstanbul'da ve büyük şehirlerde yaşayan zorunlu göç mağduru Kürtlerin yoksulluk, işsizlik, toplumdan yalıtılmışlık ve sağlık sorunlarına dikkat çekilerek, bu konularda önlemler alınması gerektiğinin altı çiziliyor. Kasım 2002'den beri Türkiye'nin hiçbir yerinde OHAL uygulamasının kalmadığı belirtilen raporda, geri dönüşlerle ilgili hâlâ büyük sıkıntılar yaşandığı kaydedilerek, devlet birimlerinin dönüş yapmak isteyenlere güvenlik gerekçesiyle izin vermediği ifade ediliyor. Geri dönüşü engelleyen diğer nedenler arasında yetkililerin köylerine dönmek isteyen kişilere "köyümü PKK yüzünden terkettim" açıklaması içeren ve dolayısıyla tazminat hakkını kaybettirebilecek olan dilekçeler imzalatmakta ısrar etmesi ve

⁴ Avrupa Konseyi, 1949 yılından beri toplanan, Avrupa çapında eğitim, insan haklarının korunması ve kültür alanlarında anlaşmalar kabul eden, hükümetlerarası bir kuruluştur. Türkiye'nin de kurucu üye olduğu kuruluşta bugün 46 üye ülke bulunmaktadır.

bazı durumlarda köy korucularının yerinden edilen köylülerin mal varlığına el koymuş olması gösteriliyor.⁵ Raporda, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi'nin (KDRP) de, geriye dönüş hakkında yeterince açık bilgi vermemesi ve devletin bu yöndeki siyasi iradesini yeterince ortaya koymaması nedeniyle pek başarılı olmadığı savunuluyor. Üçüncü Türkiye Raporu'nda ayrıca, Türkiye Hükümeti'ne aşağıdaki öneriler sunuluyor:

(i) Hükümet yetkilileri, Güneydoğu Anadolu'daki silahlı çatışmalar yüzünden göç eden Kürtlerin sorunlarının çözümü için adımlar atmalıdır. Özellikle ekonomik ve sosyal zorluklar yaşayanların sorunlarının çözümü için yetkililer yardım yolları bulmalıdır.

(ii) Yetkililer, zorunlu göç edenlerin kendi istekleriyle yapacakları geri dönüşleri destekleyecek programlara devam etmeli ve bunları kuvvetlendirmelidir. Bu açıdan ECRI, yetkililerin uluslararası yardım kuruluşları ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile kapsamlı bir işbirliğine gitmelerini teşvik eder. Geri dönüş yolundaki idari ve diğer engellerin aşılması önemlidir. ECRI, Güneydoğu'da silahlı köy korucularının varlığından doğan sorunların çözülmesi için yetkilileri uyarır. Yerinden edilmiş kişilerin en kısa zamanda evlerine dönmelerinin, tazminat almalarının ve/veya mülklerine kavuşmalarının gerekliliğini vurgular.

2. AVRUPA KOMİSYONU'NUN İLERLEME RAPORLARI

Avrupa Komisyonu'nun Türkiye hakkında her yıl yayımladığı ilerleme raporlarında,⁶ ilk raporun yazıldığı 1998 yılından bu yana, yerinden edilmiş kişilerin durumu da ele alınıyor. Fakat bu konu her geçen yıl daha detaylı inceleniyor.

Avrupa Komisyonu'nun 2004 İlerleme Raporu'nda zorunlu göçün yarattığı sorunların giderilmesi, geri dönüşün önündeki engellerin aşılması ve hızlandırılması ve Güneydoğu Anadolu'nun kalkındırılması konularına değinildi. Raporda, OHAL'in kaldırılmış olması olumlu bir gelişme olarak kaydedildi. Raporda ayrıca, OHAL uygulamaları kapsamında zanlıların yargılama öncesi haklarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, Türkiye'nin aralarında Avrupa Komisyonu da olmak üzere bazı uluslararası kuruluşlarla yerinden edilmiş kişilerin durumu üzerine bir diyalog sürecini başlatması ve hükümetin BM Genel Sekreteri'nin Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi'nin 2002'deki ziyareti sonrasında hazırladığı rapordaki tavsiyesi doğrultusunda bir anket çalışması yaptırması ilerleme olarak kaydedildi. 5233 sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun"un (Tazminat Yasası) yürürlüğe girdiği belirtilen raporda, hükümetin Güneydoğu Anadolu Bölge-

5 2000'lerin başlarında bazı yörelerde geri dönüş için Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP) çerçevesinde yardım almak üzere başvuranlara, köyü terketme nedeni olarak "PKK terörü yüzünden" yollu bir seçeneğin mevcut olduğu (ama "köyümüzü güvenlik güçleri boşalttı" diye bir seçeneğin sunulmadığı) dilekçelerin imzalatıldığı biliniyor. Ancak bu türden dilekçelerin imzalanması, kişilerin 5233 sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun"dan (Tazminat Yasası) yararlanmasını engellemiyor.

6 Komisyonun Türkiye İlerleme Raporları için bakınız: <<http://www.deltur.cec.eu.int>>

si'ne yaklaşımında genel olarak bir gelişme olmasına rağmen; yerel halkın ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılayacak ve bölgelerarası eşitsizliği azaltacak bütünlüklü bir stratejinin henüz ortaya konulmadığı ifade edildi. Yerlerinden edilen kişilerin geri dönüşünün, köy koruculuğu sistemi ve maddi desteğin yetersizliği nedeniyle sınırlı kaldığı belirtilen raporda, bu konuda BM Özel Temsilcisi'nin tavsiyelerine uygun değişikliklerin yapılması önerildi.

Avrupa Komisyonu'nun 9 Kasım 2005'te açıklanan 2005 İlerleme Raporu'nda yukarıdaki sorunların yanı sıra, geri dönüşün önündeki engeller olarak bölgenin ekonomik geri kalmışlığı, altyapı sorunu, yatırım eksikliği, işsizlik sorunu, güvenlik sorunu ve çok sayıdaki mayının varlığı sıralanmaktadır. Rapor, ayrıca köy korucularının da hâlâ sorun olduğuna dikkat çekiyor. Hükümetin 2000 yılından beri korucu alımı yapmadığını belirtmesine rağmen, STK'ların artan çatışmalar yüzünden korucu sayısının arttırıldığını ve geri dönenlerden bazılarının ancak korucu olmak şartıyla dönüşlerine izin verildiğini iddia ettikleri de raporda ifade edilenler arasında.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki gelişmeleri "yavaş ve dengesiz" bulan rapor, bazı yerlerde durumun daha da kötüye gittiğini belirtiyor. Avrupa Komisyonu, hükümetin bu alanda açık bir politikası olmamasını eleştirmekle birlikte Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kürt sorunu konusunda aydınlarla görüşmesini ve Diyarbakır'da "Kürt sorunu"nun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini belirtmesini olumlu olarak değerlendiriyor. 1999'dan bu yana güvenlik konusunda ilerleme olmakla birlikte, AB'nin terör örgütleri listesinde de bulunan PKK'nın şiddete devam etmesinin güvenlik durumunu hassaslaştırdığı da belirtilen İlerleme Raporu'nda, bunun yanında, OHAL'in kalkmasına rağmen bazı yerlerde arama noktalarının tekrar konulması eleştiriyor ve bu tür güvenlik önlemlerinin bölgede yaşayan insanların hayatını etkilediği kaydediliyor. Raporda ayrıca, 5233 sayılı Tazminat Yasası'nın uygulamasının yavaş ve muğlak olması eleştiriliyor.

3. BM ÖZEL TEMSİLCİSİ'NİN RAPORU

İlerleme Raporu'nda bahsi geçen BM Özel Temsilcisi'nin tavsiyeleri, 2004'e kadar bu görevi yürüten Francis Deng'in 27-31 Mayıs 2002'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinden sonra hazırladığı raporda yer alıyordu (Deng, 2002). Deng'in ziyareti, Türkiye Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler Ülke Takımı'nı (United Nations Country Team - UNCT), yerinden olma olgusuna ilişkin sorunları saptamak üzere birlikte çalışmaya davet etmesinden sonra gerçekleşmişti. Deng, Ankara'da çeşitli devlet kurumlarının yetkililerinin yanı sıra, Diyarbakır, Şırnak ve Şanlıurfa'da valilikler, yerel STK'lar ve yerinden edilmiş kişilerle görüşmüştü. Yine bu süreç dahilinde, Cenevre'den bir uzman Türkiye'yi ziyaret etmiş ve durum tespiti yapmıştı.

Francis Deng, Türkiye ziyareti sırasında ön plana çıkan unsurları ve atılması gereken adımları, Kasım 2002'de BM İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu raporda ayrıntılarıyla dile getirdi. Deng'in tespitlerini ve önerilerini, önem sırasına bakılmaksızın ve özetle aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

(i) Yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşü, başka bölgelere yerleşmesi ve topluma yeniden entegrasyonuna dair hükümet politikaları: Hükümet, bu konulardaki politikalarını netleştirmelidir. Devlet kurumları, STK'lar ve uluslararası topluma düşen görev ve sorumluluklar açık olarak belirlenerek, bu faaliyetler arasında koordinasyon ve entegrasyon sağlanmalıdır. Ayrıca raporda, hükümete bu konularda uluslararası toplumla birlikte çalışmasını tavsiye ediliyor. Hükümetin daha önce yerinden edilme konusunda uluslararası yardım almadığını kaydeden rapor, özellikle BM kurumlarının yardımının önemli olduğunu vurguluyor.

(ii) Sayılar/Yerleşimler: Geri dönüş, başka bölgelere yerleşim ve yeniden entegrasyonun sağlanabilmesi için sorunun boyutlarının iyi tanımlanması gerekir. Bu bağlamda da yerinden edilmiş olan ve geri dönmek isteyen kişilerin sayısı, şu anki yerleşim yerleri, durumları, özel ihtiyaçları ve dönmek isteyip istemedikleri hakkında geniş ve güvenilir bir bilgiye sahip olmak gerekir. Dolayısıyla, hükümetin yerinden edilmiş kişilerle temasta olan yerel STK'larla birlikte bu kişilerin sayıları ve ihtiyaçlarını kapsamlı bir anket çalışması ile belirlemesi gerekmektedir.

(iii) Adil Şartlarda Dönüş: Raporun bu kısmında, devletin güvenlik nedeniyle dönülmesine izin vermediği yerlerdeki durumdan bahsedilerek bunun eşitlik ilkesine aykırılığı vurgulanıyor. Geri dönüşlerde, özellikle koruculuk yapmış kişilere devletin PKK yandaşı olduğu düşünülen vatandaşlara kıyasla öncelik verildiği kaydedilen raporda, bu tür uygulamalardan vazgeçilmesi tavsiye ediliyor.

(iv) Geri Dönüşlerdeki Sorunlar: Raporda, devletin güvenlik nedeniyle dönüşe izin vermediği yerleşim alanlarında jandarmanın rolünden, mayınlı bölgeler ve benzeri konulardaki politikalarının şeffaf olmadığından bahsediliyor. Jandarmanın izniyle geri dönüşe izin verilen durumlarda jandarmanın adil olmayan ve hukuk dışı davranışlarda bulunmaması gerektiği belirtiliyor. Mayın Kullanma, Stoklama, Üretme ve İletmeye Karşı Konvansiyonu (*Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-personnel Mines*) imzalamaya söz veren hükümetin Güneydoğu'da mayın temizleme uygulamalarına başlamasının gerekliliği belirtiliyor. Geri dönüş ve başka bölgelere yerleşme konusunda hükümet politikalarının çerçevesini oluşturan ana metnin KDRP olacağını söyleyen rapor, bunun dışında, hükümete bir strateji dokümanı oluşturmasını tavsiye ediyor.

(v) Yerleşilen Yerlerde Yardım ve Entegrasyon: Yerlerinden edilmiş bazı kişiler, uzun yıllar şehirde yaşamış oldukları için, geri dönmek istemeyebilirler. İşsizlik, eğitime ulaşamama gibi sorunlar, yerinden edilmiş kişilerin kent hayatına entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Hükümet; barınma, sağlık hizmetleri ve psiko-sosyal hizmetler gibi kentlerde yaşayan yerinden edilmiş kişilere özgü sorunların çözümü için, BM ve STK'larla işbirliği içinde çaba göstermelidir.

(vi) Güvenlik/Koruma: Devletin güvenlik güçleri ve korucular hakkındaki uzun dönem politikaları belirgin değildir. Koruculuk sistemi kaldırılmalı ve koruculuk yapmış olanların topluma yeniden entegrasyonu sağlanmalıdır.

(vii) Tazminat: BM Özel Temsilcisi, bu alanda atılan hukuki adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Özel Temsilci, hükümetin karşı karşıya olduğu maddi sıkıntıları görmekle birlikte, Güneydoğu Bölgesi'nde şiddetten etkilenenlerin ve yerlerinden edilmişlerin uğradıkları zararların tazminatıyla ilgili yasanın meclisten bir an önce geçmesini ve yasanın etkin bir şekilde uygulanması için gerekli sistemin oluşturulmasını tavsiye etmektedir.

(viii) Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliği: Hükümet ve STK'lar arasındaki işbirliğinin pekiştirilmesi için diğer aktörlerin katkısı yararlı olacaktır. Sivil toplum ve uluslararası STK'lar teknik ve maddi yardım sağlamada yararlı olabilirler.

Kitabın üçüncü bölümünde belirttiğimiz gibi, Türkiye hükümeti, Deng'in raporunda yer alan tavsiyeler doğrultusunda yerinden edilme sorununun çözümü konusunda BM ve AB'yle bir işbirliği süreci başlatmış bulunuyor. Bu açıdan, geri dönüşlerin engellenmemesi, geri dönüşlerde ayrımcılık yapılmaması, Tazminat Yasası'nın yürürlüğe konulması, bu konulardaki hükümet politikalarını içeren bir çerçeve belgesi oluşturulması gibi tavsiyelerde, bazı ilerlemeler kaydedilmiş durumda. Koruculuk, geri dönenlere etkin destek sağlanması, kentlerde yaşayan yerinden edilmiş kişilerin sorunları ve Tazminat Yasası'nın etkin olarak uygulanması konularında ise, bu kitapta yer alan saha çalışmaları raporlarında (bkz. Bölüm V) ayrıntılı olarak anlattığımız şekilde, hâlâ ciddi sorunlar yaşanıyor.

Francis Deng'in ziyaretinden sonra, 2004'te BM Genel Sekreteri'nin yerinden olma konusundaki yeni temsilcisi olarak atanan ve unvanı BM Genel Sekreteri'nin Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişilerin İnsan Hakları Konusundaki Özel Temsilcisi olarak değişen Walter Kälin, 4-6 Mayıs 2005 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı'nın davetiyle Ankara'yı ziyaret etti. Ziyaretini Deng'in aksine "misyon" olarak değil bir çalışma ziyareti olarak tanımlayan Kälin, hükümet yetkilileriyle görüştü ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün (HÜNEE) Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA) projesi hakkında bilgi aldı. Kälin ayrıca, Norveç Mülteciler Konseyi'nin (Norwegian Refugee Council - NRC) Yol Gösterici İlkeler hakkında İçişleri Bakanlığı'nda vali yardımcılara verdiği eğitime katıldı. Ziyaret sonucunda hükümetin yeni adımlarını ve yakın zamanda çıkaracağını söylediği strateji belgesi hakkındaki çalışmalarını olumlu karşılayan ve bu alandaki açık görüşlülüğünü takdir eden Kälin, aşağıdaki önerileri de hükümet yetkililerine aktardı:

(i) Yerinden olmuş kişiler, uluslararası düzeyde istek dışı/zorunlu göç eden herkesi kapsar. Hükümetin çıkartacağı strateji belgesi bunu esas almalı ve Yol Gösterici İlkeleri uygulamalıdır.

(ii) Strateji belgesinin uygulanması ve koordine edilmesi için bir birim oluşturulmalı ve bu birim uluslararası kuruluşlar, STK'lar ve yerinden edilmiş kişilerin katılımı ve katkısıyla çalışmalıdır.

(iii) Tazminat Yasası'na yapılan başvuruların, kendi ziyaretine kadar olan dönem içinde sonuçlandırılmış olanlarındaki yüksek ret oranından duyduğu kaygıyı belirten Kälin, yasanın etkin şekilde uygulanması için başvuru süresinin uzatılmasını da önerdi.

Bilindiği gibi, hükümetin bu konudaki politikalarının tanımlandığı ve Yol Gösterici İlkeler'in benimsendiğinin açıklandığı "Çerçeve Metin" başlıklı Bakanlar Kurulu Prensip Kararı, Kâlin'in ziyaretinden bir süre sonra, Ağustos 2005'te kabul edildi (bkz. bu kitap içinde Bölüm III).

4. DEĞERLENDİRME

Avrupa Konseyi, BM ve AB'nin bu süreçteki rolleri incelendiğinde ortaya iki farklı resim çıkmaktadır. AB, geri dönüşe daha çok değişik etnik kökenli vatandaşların siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik haklarının korunması bağlamında baktığından ağırlığı ve çözüm önerilerini haklar ve bölgesel kalkınmanın ilerletilmesi yönünde koymuştur. Bu yönden, özellikle geri dönüş gibi çok boyutlu ve sorunlu bir kavramın muğlak ve dar şekilde tanımlanması ve önerilerin geri dönüş üzerinde yoğunlaştırılması, kısa dönemde çözüm ihtimalini sınırlandıracak gibi çok daha uzun bir döneme tekabül eden toplumsal mutabakat sürecine de yeterli katkı sağlamamaktadır. Öte yandan, AB'nin önerileri, BM Özel Temsilcisi'nin önerileriyle birleştirildiğinde bütünüleyici bir rol oynayabilir. Özellikle geri dönüşle ilgili daha spesifik konularda mutabakat ve çözümler üretildikten sonra hakların korunmasının bu yollarla garantiye alınması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması kalıcı barışın sağlanmasında destekleyici olacaktır. Yani AB'nin bu konudaki tavrı tek başına bir çözüm olmaktan daha çok bütünüleyici olarak algılanabilir.

BM'nin bu konudaki genel tavrı, yerinden edilme sorununun bir "iç sorun" olduğu, dolayısıyla devletin egemenlik hakları ile bağlantılı bir konu olduğunu kabul etmek yönünde. Bununla birlikte, BM Özel Temsilcisi'nin yaklaşımı, bu egemenlik hakkını uluslararası işbirliğinin önünde bir engel olarak görmüyor; aksine, devletin gerektiğinde uluslararası yardımı kabul ederek, egemenliğini vatandaşını korumak yönünde kuvvetlendirmesini öngörüyor. BM Özel Temsilcisi, gene bu bağlamda, en önemli görevin devlete düştüğünü kabul etmenin yanı sıra, sivil toplumun ve özellikle STK'ların bu sürece eklenmesinin önemini vurguluyor.

Öte yandan, BM Özel Temsilcisi'nin tespitleri ve önerileri incelendiğinde AB'nin tespit ve önerilerine oranla çok daha kapsamlı bir resim ortaya çıkmakla beraber bazı önemli noktalarda hâlâ eksiklikler olduğu göze çarpıyor. BM'nin yerinden edilmenin sonuçlarını ve çözüm önerilerini geri dönüşle sınırlamamış olması ve kentte kalmayı seçenlerin sorunlarına yönelik uygulamalar önermesi önemli bir nokta. Fakat Özel Temsilci'nin yerinden edilme olgusunun sosyal ve psikolojik boyutları hakkında dişe dokunur tavsiyeler getirmemesi önemli eksiklikler olarak görülebilir.